

УДК 371.38“20”+159.923

ТРАНСГРЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Станіслава Влох

*Інститут Вузівського Навчання – Опольський університет
бул. Олеська, 48, 45-052 Ополе, Польща*

Роль навчання у світі, що постійно змінюється, розглядають видатні філософи та футурологи. Головним напрямком навчання початку ХХІ століття є умілість свідомого порушення матеріальних, суспільних та символічних меж. Явище трансгресії спрямоване на зміну самого себе або оточення.

Ключові слова: трансгресія, межі можливого, креативність, самосвідомість, творчість.

Кінець ХХ століття характеризується прискореними змінами в різних галузях життя. Це період прискорених перемін теорії, вартості та стилів життя, потреб і людських прагнень, досягнень у галузі техніки, медицини, економіки тощо. Давніше світ людини був відносно постійний, що спирався на прийняті й випрацьовані моделі традицій та звичаїв. Сьогодні ми живемо в часи історичного галопу та прискорених змін. Ми дедалі більше усвідомлюємо, що кожне покоління живе в дещо іншій суспільно-культурній дійсності, технічній та цивілізаційній, що зміна – це просто рух, якого не можна уникнути, а людська особистість повинна навчитись жити у світі, який постійно змінюється. Головним підходом є уміння достосуватися до змін у новій ситуації, до погодження з невпевненістю та складними явищами, що характеризують світ і впливають на особистість людини.

У ХХІ столітті зросте кількість замовлень на фахівців з високими і різноманітними кваліфікаціями. Велику роль у цьому відіграє навчання. Роль навчання у перемінах світу визначні філософи і футурологи, наприклад А. Тофлер, визначають як “*edukacja powinna wynikać z obrazu świata jutra. Rozwijać konieczność rozumienia zmienności świata*” [2]. “*Kształcenie w wymiarze Europy wymaga innego niż dotąd spojrzenia na nasz kraj, kontynent i los człowieka. Edukacja ma wyrazić swoistość i tożsamość każdego kraju, ale również dążyć w przygotowaniu absolwentów do uczestniczenia i rozwiązywania problemów Europy i współtworzyć harmonijną społeczność globalną*” [17].

Бо навчання має значний вплив на функціонування людини в сучасному світі, тому його головним питанням є питання про людину в майбутньому. Ким же є людина? Ким вона може стати? Як стимулювати розвиток її особистості? Як визволити її творчий потенціал? Такі та інші питання спричиняють до пошуків таких рішень у навчанні, коли учень стане

умотивованим та активним суб'єктом власних дій і переживань, за які він є цілком відповідальний, і порушить межу власного розвитку.

Трансгресія і механізми розвитку особистості. На думку Й. Козельські [8], трансгресія полягає у можливості поширення власної діяльності, а також порушенні різного типу бар'єрів, стремління до зміни самого себе і світу. "Дії, що полягають на тому, що людина свідомо порушує дотихчасові матеріальні межі, суспільні і символічні, є діями трансгресійними. Вихід поза межі і порушення можливостей є джерелом розвитку не тільки власного "я", але також оточення і світу" [12]. Трансгресія завжди спрямована на зміну себе або оточення.

А. Маслоу уважав, що переломлення меж своїх можливостей є важливою та вродженою рисою людської вдачі. Людина перевищує себе, щоб бути собою. Головним інтересом людини є її розвиток, а силою, що його зумовлює, є потреба самоактуалізації [1]. У натуральному розвитку індивід прямує до всебічного використання своїх можливостей, талантів, здібностей, саморозвитку власного "я". Осягнення цієї мети потребує сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов.

То, чи потенційність буде актуальністю, підкреслює Р. Май, залежить певною мірою від індивіда, котрий досвідчує, діє і реалізує свої потреби та мету. "Ciąg ludzkiego doświadczenia można ująć: rojmuje – może – chce – jestem – rozumiю – mogę – chcę – я є" [18]. Я можу – я хочу – я є – головні компоненти трансгресійної особистості. Трансгресійні дії, здебільшого, регульовані власними внутрішніми потребами, самосвідомістю, зацікавленням і здібностями, що реалізуються через дії. Людина як особа виявляється в дії і через цю дію збагачується. Індивід, котрий прямує до порушення власних можливостей, стає особою діючою, що зумовлює сам процес і реалізує визначену мету, до якої прагне.

В. Лукашевські розвиток індивіда визначає як результат зворотної дії та досвіду, який мотивований внутрішньою і зовнішньою зумовленістю дій людини у світі, що веде до зміни у власній особі та в оточенні [20].

Самосвідомість самого себе зумовлює орієнтацію відносно власних сильних і слабких сторін, а також критичного аналізу власної поведінки, усвідомлення здібностей та зацікавлень, які визначають самореалізацію дій. Самосвідомість визначає погляд на власний внутрішній світ і його проблеми, пов'язані зі самим собою, що може спричинити потенційні можливості дій, які змінюють межу розвитку. Людина закодує і перетворює різноманітну інформацію про себе, про ставлення до світу, що дає змогу їй краще розуміти світ і самого себе [20]. Розуміння самого себе, власних можливостей, свідомості творчого потенціалу веде до трансгресійних дій.

Щоб індивід міг змінити свої можливості, зумовити творчий потенціал, спочатку він повинен пізнати самого себе, тобто зібрати значне знання

власної внутрішньої репрезентації. Самосвідомість самого себе і самознання про себе є основою трансгресійних дій. Й. Козельські вважає, що індивіди здобувають знання про себе із джерел зовнішнього середовища, визначають, які риси особистості й поведінки є акцептовані й спричиняють мотивацію для наслідування дій відповідно до їхніх можливостей і виявлення творчих сил [13]. Отже, розвиток трансгресійних дій залежить від досвідів і реляції я – особа, я – оточення, я – культура.

У трансгресії Й. Козельські [15] виділяє два типи речень: “знаю, що мушу”, а також “знаю, що можу” – “wiem, że muszę” oraz “wiem, że mogę”. Перший тип дій пов’язаний з адаптаційними, охоронними діями, що необхідні в житті індивіда, хоча не вносять жодних змін чи нових елементів. Це є дії типу відтворного і пристосованого, які у малому обсязі мають вплив на розвиток активного, перспективного мислення, а також відкриття і переживання власного дізнання. Дії типу “знаю, що можу, зумію, самостійно виконаю, охоче приймаю” ведуть до зміни можливостей виконання завдань, перетворюють і змінюють світ, а також самого себе.

Заснування трансгресійного навчання. Дослідження, а разом обсервація праці вчителя далекі від концентрації засновань інноваційного навчання. Далі реалізується вибрана програма, часто не достосована до можливостей індивіда і світу, що змінюється. Шкільне навчання також не займається тим, що людина здобуває у період розвитку, особлива увага надається енциклопедичному переказу знання, яке часто не збігається з розвитком учня (є воно порівняно важке або легке), а також унормалізоване, незгідне з утриманням взірців у певному середовищі.

Дії навчання спрямовані на підпорядкування студентів деяким ідеям чи вартостям, вимушення здобуття знань. Знання відірване від дійсності суспільно-культурної, в якій індивід живе і росте на заздалегідь поставлених завданнях, пов’язаних з реалізацією програми та підручника, на концентрації тільки на частці інтелігенції інтелектуальної, без взяття до уваги здібностей, їхнього розвитку, що веде загалом до підпорядкування індивіда, до “забивання” творчого потенціалу, пасивного засвоєння знань і занедбання конструктивних дій, до безвольності, апатії, агресії, а врешті до блокади розвитку трансгресійної особистості, а також формування закритих розумів.

Трансгресія у світі, де ведеться пошук сучасних систем і навчальних рішень, у процесі розвитку людини як конструктивної та біографічної [4] особистості, є основою і силою в творенні нових умов і завдань процесу навчання та виховання молодого покоління. “Strategicznym celem kształcenia transgresyjnego jest stymulowanie wielostronnego rozwoju osobowości regulującej działania człowieka?, a przede wszystkim działania transgresyjne, czyli transgresje twórcze i ekspansywne, przekraczające granice osiągnięć ucznia” [14].

Й. Козельські у трансгресійному навчанні виділяє дві мети:

- різнобічний розвиток особистості, яка уможливить індивідові самостійно достосуватися до середовища та змін;
- людина доросла стає трансгресійним винуватцем, дозволяючи порушення меж власних осягнень і розвиток творчих трансгресій, що підтверджують почуття власної вартості [9].

З метою досягнення ефектів навчання спирається на розвиток зацікавлень, які відповідають конкретним можливостям розвитку окремих учнів, що веде до навчання, концентрованого на особистості, котра прямує до розвитку себе і порушує власні уміння, пробуючи розвивати власний творчий потенціал. Це вимагає від вчителя пізнавальних компетенцій, щоб краще зрозуміти та допомогти у розвитку не тільки рис особистості пристосування, але також риси трансгресивної. Йдеться про те, щоб навчання не спиралось тільки на мислення в категоріях частки інтелектуальної, але й на пізнання домінуючої інтелігенції, здібності й предиспозиції індивіда, що веде до різнобічного стимулювання. Нервова система людини дуже різноманітна, “umysł jest wieloaspektowym i złożonym narzędziem, którego działania nie można w żaden uprawniony sposób uchwycić za pomocą jednego sposobu poznania czy kształcenia” [5].

У процесі навчання слід знайти місце на можливості зіткнення студента чи учня з галуззю, яка відповідає не тільки його комбінуванню інтелігенції, але й зацікавленню, а також створює перспективи виконання цих дій. Навчання трансгресійне визначає місце школи не тільки як місце сухої, безсуб’єктної науки, а школи, яка є місцем, де живуть, переживають і розвивають власну креативність. Крім класичних завдань спільного життя, це означає також місце акцептування, прийняття та доповнення спільного життя. Школа є суспільним організмом, що створює однаковою мірою шанс відчуття, досвіду, пізнання, зустрічей та підтвердження, різноманітності, місця, де студенти можуть дізнатися щось про власні здібності, випробувати власні можливості, експлікувати власне “я”. У трансгресійному навчанні школа не трактується як незалежний острів, відірваний від сучасності, від культури і середовища, а є великою частиною, вплетеною в течію суспільного, господарського і культурного життя. Цьому сприяють різноманітні починання позашкільних і позалекційних ситуацій, в яких учні можуть вільно досліджувати нові стимули та явища, аналізувати та інтерпретувати.

Людина не може бути ізольована від натурального життя певного суспільства. Завдяки автентичності людина здобуває знання, набуває умілості, опановує життєві позиції та розвиває особистість. Студенти та вчителі співпрацюють у такому середовищі, яке не нав’язує ніяких обмежень, однак зміцнює їх у стремлінні до реалізації визначеної мети. Заняття поза школою “wzbogacają poczucie sensu życia dzięki temu, że ukazują ogrom i

złożoność otaczającego świata, rozbudzają potrzebę jego poznawania i racjonalnego w nim działania” [17].

Трансгресійне навчання спирається на локальне середовище і дає можливість молоді сімейну і суспільну субкультури певної місцевості долучити до діяльності соціалізованої, змушує до прийняття різноманітних дій. Це є властивість, яка збігається із зовнішньою поведінкою індивіда.

Трансгресійне навчання – це навчання, що ґрунтується на досвіді, пробі власних сил через активний дослід явищ, ситуацій, на розвитку фізичних, практичних, розумових та суспільних умінь, тому що індивід обдарований великими можливостями їх набуття.

Й. Козелецькі вважає, що під час навчання треба велике значення надавати мікро- і макроумінню у процесі практичної діяльності [10]. У стимуляції індивіда слід звернути особливу увагу на ще один аспект – мотивацію, яка стимулює створення нових вартостей і приймання дій, які можуть порушити власні можливості. У процесі розвитку кожний індивід потребує сильної мотивації, насиченої переживанням. Водночас ліберальний культивований розум не мотивує, тому з’являється нудота, скука та почуття без сенсу [11].

У навчанні кожний повинен знайти місце не тільки на здобуття інформації, знань, умінь, визволення творчого потенціалу, але також на переживання того потенціалу та відшукання нагоди для обміну, можливостей проби сил, інспірування та присилування, а не тільки відтворення давновідомого знання і взірців.

У трансгресійному навчанні головна увага зосереджується на розвитку такого індивіда, щоб людина стала трансгресійним винуватцем, щоб змінювались межі власних досягнень, могла перевищувати себе, щоби вона вміла бути відповідальною.

Школа розвиває трансгресійну особистість, є місцем науки і життя, де наявні:

- атмосфера акцептації, різноманітності та інспірації;
- можливості кооперації;
- умови розвитку індивідуальності та здібностей;
- відповідальність за процеси життя і його середовище, де кожний може знайти своє місце як особа, що робить свій внесок у життя, гідне людини;
- відкритість і здивованість, власні ініціативи креативності, можливість випробування власних сил з метою заспокоєння зацікавлення.

У такому навчанні індивіди можуть поводитись не тільки як такі, яких ведуть за мотузку, а як здивовані оригінальністю істоти, з яких кожна дихає новим цікавим значенням у перетворенні себе і світу. Згідно із заснуванням

трансгресійного навчання не треба вчити всього, слід вчити тільки те, що важливе у процесі перспективного достосування до нових умов і впливає на розвиток багатой внутрішньої особистості. Це відповідно до вказівок І. С. Брунера “aby coś przyswoić, trzeba wiedzieć co ma być i samodzielnie to odkryć” [6]. Бо тільки цей шлях здобуття знання веде до акцептації, фасціації та використання їх у житті. Це спричиниться до такого розвитку індивіда, який у майбутньому зуміє достосуватися до майбутнього світу і креування його, менше буде зазнавати фрустрації, невдач і лякань, “а майбутнє стане для нього шансом, а не стіною плачу” [7]. Так зрозуміле навчання не стає трансмісією змісту. Навчання підтримує індивідуальний розвиток, обґрунтований самостійними і творчими дослідженнями та діями індивіда.

1. *A. Maslow*. W stronę psychologii istnienia. Warszawa, 1986. S. 63.
2. *A. Tofler*. Szok przyszłości. Poznań, 2000. S. 402–403.
3. *B. Bernstein*. Odtwarzanie kultury. Warszawa, 1990.
4. *E. Fromm*. Anatomia ludzkiej destrukcyjności. Poznań, 1998.
5. *H. Gardner*. Wielorakie inteligencje. Poznań, 2002. S. 107.
6. *I. S. Bruner*. Poza dostarczone informacje. Warszawa, 1989. S. 142.
7. *J. Kozielski*. Człowiek wielowymiarowy. Warszawa, 1996. S. 42.
8. *J. Kozielski*. Koncepcja transgresyjna człowieka. 1987. Transgresja i kultura. Warszawa, 1997.
9. *J. Kozielski*. Psychotransgresjonizm, Warszawa, 2001. S. 264.
10. *J. Kozielski*. Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek w psychologii. Warszawa, 2001. S. 270.
11. *J. Kozielski*. Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek w psychologii. Warszawa, 2001. S. 271.
12. *J. Kozielski*. Transgresja i kultura. Warszawa, 1997. S. 43.
13. *J. Kozielski*. Transgresja i kultura. Warszawa, 1997. S. 85–86.
14. *J. Kozielski*. Psychotransgresjonizm, Warszawa, 2001. S. 263.
15. *J. Kozielski*. Transgresja i kultura. Warszawa, 1997. S. 43–48.
16. *K. Denek*. O nowy kształt edukacji. Toruń, 1998. S. 17–18.
17. *K. Denek*. Poza ławką szkolną. Poznań, 2002. S. 101.
18. *R. May*. O istocie człowieka. Poznań, 1995. S. 95–102.
19. Słownik Wyrazów Obcych. Warszawa. 1980, S. 770.
20. *W. Łukaszewski*. Czynniki decydujące o powodzeniu wychowywania / Studia z psychologii rozwojowej // pod red. M. Smoczyńskiej. Kraków, 1998. S. 46.

**TRANSGRESSION EDUCATION IN THE BEGINNING OF THE XXI
CENTURY****Stanislava Vlokh***Institute of Higher Education – Opole University,
Oles'ka Str., 48, 45-052 Opole, Poland*

Famous philosophers and futurologists research the role of education in the constantly changing world. The main goal of education at the beginning of the 21 st century is to develop human skills of conscious reconstructing material, societal, and symbolic borders. This phenomenon of transgression is meant to change oneself or the environment.

Key words: transgression, possible limits, creativity, self-consciousness.

Стаття надійшла до редколегії 16.03.2004
Прийнята до друку 29.11.2004